УДК 94(477) «1917»
ВИЗДРИК В.С.
ПЕХІВ В.Б.

РОЛЬ МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕГУЛЯРНОЇ АРМІЇ В ДОБУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

У статті досліджуються передумови творення та організації української національної армії в період Центральної Ради та проаналізовано безпосередню участь Миколи Міхновського в цьому процесі. Розглянуто чинники, які вплинули на політичні розбіжності між керівництвом Центральної Ради та «самостійниками».

Ключові слова: українська армія, Центральна Рада, військовий з'їзд, самостійники, національно-визвольний рух.

Постановка проблеми та її актуальність. Однією із найколоритніших та суперечливих історичних постатей українського політичного руху на зламі XIX–XX ст. та доби визвольних змагань 1917–1921 рр. був Микола Міхновський (1873–1924). В добу Української національної революції він розгорнув бурхливу діяльність, намагаючись втілити в життя ті програмні положення, які теоретично обґрунтував у попередні роки. М. Міхновський був впевнений, що демократичні перетворення в Росії не змінять суті її національної політики щодо України, тому українцям слід покладатися лише на власні сили. Закликав скористатися сприятливою ситуацією,

Виздрик Віталій Степанович, доктор історичних наук, доцент, професор кафедри гуманітарних наук загальновійськового факультету, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Пехів Володимир Богданович, заступник начальника загальновійськового факультету з навчальної та наукової роботи, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Виздрик В.С., Пехів В.Б., 2017

політичним безладдям у російському суспільстві для розбудови незалежної Української держави. Для досягнення цієї стратегічної мети необхідно створити боєздатні військові формування, спроможні відстояти державну самостійність, дати відсіч будь-яким зовнішнім зазіханням. Саме тому практичні організаційні зусилля М. Міхновського у політичній та військовій сферах за доби УНР потребують ґрунтовного системного аналізу й концептуального висвітлення.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. До вивчення цієї проблематики долучилися вітчизняні історики, серед яких найвагомішими є праці С. Шемета [20], В. Андрієвського [1], І. Дмитрів [8], П. Мірчука [15], І. Кураса, Ф. Турченка, Т. Геращенко [14], В. Голубка [6], М. Горєлова [7] та ін. У цілому незважаючи на зацікавленість дослідників військовою діяльністю М. Міхновського історіографію теми не можна вважати вичерпною. На даний час ґрунтовно проаналізовано окремі аспекти громадсько-політичної діяльності М. Міхновського. Однак цілісне, концептуальне відображення його ролі у військовому будівництві залишається поки що відкритою проблемою, яка вимагає поглибленого вивчення та вирішення наявних дискусійних питань.

Мета та завдання дослідження. Стаття присвячена аналізу діяльності М. Міхновського з формування та організаційного становлення українських збройних сил

Виклад основного матеріалу. З особою М. Міхновського тісно пов'язано багато важливих, ключових політичних подій 1917 р. в Україні. З перших днів революції було зрозумілим, що майбутнє України залежить від того, чи будуть створені власні збройні сили. В умовах світової війни, коли мільйони українців одержали зброю, створення національної армії, з технічної точки зору, було нескладним завданням. Проте таке прагнення не було зрозуміле партнерам самостійників по Українській Центральній Раді. Вони виходили з тієї позиції, що після краху царизму, який поневолював український народ, у демократичній Росії немає ворожих йому сил. Українські ліберали покладали надії на російських

кадетів, а соціалісти – на російських меншовиків і есерів. І ті, й інші були твердо впевнені, що російські політики будуть щиро допомагати українцям у їх домаганнях свободи національного життя. За таких умов створення власної національної армії вважалося не лише надто дорогим, але і небезпечним заходом, оскільки, мовляв, війська можуть стати «знаряддям реакційних сил»[14, с. 64].

З початку березня 1917 р. Українська Народна Партія (УНП), яка відновила свою діяльність після Лютневої революції, підтримала організацію української армії: «...Негайно утворювати українські легіони по всій Україні» [12, с. 3]. До агітаційної діяльності УНП у військах активно долучився М. Міхновський, який швидко налагоджує співпрацю з військовими, із задоволенням виступає перед ними. Так, 6 березня 1917 р. М. Міхновський виступив перед 210 офіцерами-українцями з ідеєю створення української національної армії. Було прийнято резолюцію про «Підготовче віче», яка вийшла великим тиражем і швидко розповсюджена на фронті і в тилу. Через три дні він організував збори військових-українців київського гарнізону, які підтримали рішення «Підготовчого віча». На ньому були присутні понад 4 тисяч офіцерів, унтер-офіцерів і рядових [15, с. 61-62].

Наступний виступ М. Міхновського відбувся 11 березня перед військовими, які перебували у Києві проїздом. Він запропонував приступити до організації «Першого українського охочекомонного полку ім. гетьмана Богдана Хмельницького» [15, с. 62]. 16 березня 1917 р. відбулася нарада київського гарнізону, де під впливом доповіді М. Міхновського гарнізонне керівництво прийняло резолюцію: «Негайно приступити до організації власної національної армії, як могутньої своєї мілітарної сили, без якої не можна і помислити про здобуття повної волі України». Збори створили «Український військовий організаційний комітет», до складу якого входили: полковник Глинський – голова; полковник П. Волошин, сотник Л. Ган, прапорщик

Т. Павелко і поручик М. Міхновський. Завданням цього комітету була українізація військових частин на Україні, створення українських військових організацій і, перш за все, відкриття українського військового клубу [13, с. 1].

Наприкінці березня в Києві було створено «Український військовий клуб ім. гетьмана П. Полуботка». Його очолили: М. Міхновський і його близький товариш хорунжий Л. Ган. Почесним членом клубу обрано коменданта київського гарнізону генерал-лейтенанта Цицовича. Клуб ставив перед собою завдання: «Гуртувати в одній сім'ї вояків, лікарів і військових урядовців» і виховувати серед них і серед усього українського народу усвідомлення значення і ролі армії у боротьбі народу за визволення. Також передбачалося відкриття філій по всій Україні. Члени клубу вели активну пропаганду через видавництво і розповсюдження десятків тисяч листівок, серед українських солдатів і офіцерів, у яких закликали до об'єднання для боротьби за звільнення України [11, с. 359].

Успіхи самостійників у військах і нерозуміння та небажання УЦР підтримати ідею створення української національної армії, з допомогою якої домагатися незалежності України, штовхали М. Міхновського до більш рішучих дій. У кінці березня 1917 р. у готелі «Прага» відбулася нарада «Українського військового організаційного комітету», де М. Міхновським було викладено своє бачення найближчого майбутнього [10, с. 103–106]. Промова мала справді програмний характер. Він зазначив, що Москва не піде на надання Україні не лише самостійності, а навіть автономії: «...Без України з її скарбами, навіть при Україні автономній, що добром своїм без московського контролю розпоряджатиметься, зійде Московщина до значення другорядної держави». Незалежність доведеться виборювати: «Надії на «дружню» демократію братнього народу – не лише наївні, а просто дурні». В такій ситуації – перше наше завдання – це творити власну військову силу всіма засобами, які до того будуть надаватися». М. Міхновський запропонував

членам наради виступити перед майбутнім Всеукраїнським військовим з'їздом з пропозицією «виділить зі свого складу владу», – вибрати гетьмана. «Треба мати на увазі, – відзначив М. Міхновський, – що наші демократи спротивляться тому... Але гетьман зуміє, коли зайде потреба, спромогти не лише на силу фактів, але й на факти сили!». Продумуючи до дрібниць перші кроки майбутньої нової української влади, очільник УНП уважав необхідним якнайшвидше підписання миру з Німеччиною та її союзниками. «Замирившись з осередніми державами, – говорив М. Міхновський, – вирвемо ініціативу від московських більшовиків. Вони зараз ще безсилі, але мають страшну зброю, яка може дати. Це їхня безоглядність та гасло негайного сепаратного миру. І цю зброю ми мусимо їм вибити з рук...» [10, с. 105-106]. Присутні на нараді погодилися з планом дій, запропонованим М. Міхновським.

Зростання авторитету і впливу на маси Української Центральної Ради внесли істотні корективи у плани М. Міхновського. В квітні 1917 р. у Києві зібрався Всеукраїнський Національний Конгрес – представницькі збори делегатів від різних національних партій. Перед учасниками Конгресу виступив М. Міхновський з вітанням, яке за оцінкою тогочасної преси справило «велике враження» [18, с. 161–163]. Національний Конгрес передав свої повноваження обраній новій Українській Центральній Раді.

Оглядаючись на Тимчасовий уряд, лідери Центральної Ради, цілком легально і «законно», прагнули розв'язати і «воєнне питання», інтерес до якого серед українців в армії був для них цілком несподіваним і небажаним. Рада намагалась узгоджувати чи не кожен свій крок з Петроградом. Вперше з «воєнним питанням» вона виступила на початку квітня 1917 р., коли у Києві зібрався Український Національний Конгрес. Від його імені лідери УЦР вислали до військового міністра, який перебував у Києві, делегацію для обговорення питання про українізацію військ. До складу делегації включили

двох радикал-демократів – Д. Дорошенка і С. Ерастова, а також М. Міхновського – найавторитетнішого у той час у військах українського політичного діяча [8, с. 8–10].

Переговори не принесли бажаних результатів. Російський військовий міністр не дав згоди на створення українських військових з'єднань, проте було дозволено формування на території України польського національного корпусу, чеських та латиських національних військових формувань. Виняток було зроблено для двох українських бригад. Про цю вимушену поступку російських властей М. Міхновський повідомив делегатів Конгресу запискою, що, оприлюднена головою, викликала бурхливі оплески [4, с. 1].

Однак, давши принципову згоду, воєнні власті затягували вирішення конкретних питань. Саме така поведінка урядовців спонукала Міхновського та його однодумців до цілком самостійних дій формування та організації першого великого з'єднання української армії. У середині квітня 1917 р. на Сирці під Києвом було оголошено про створення «Першого Українського козачого ім. гетьмана Богдана Хмельницького полку». Ця подія переросла в масову маніфестацію учасників свята. Було утворено делегацію військових, у складі якої були М. Міхновський і В. Павелко – представники Клубу ім. П. Полуботка, делегати українського полку, офіцери гарнізону. Намагання делегації домовитися з командуванням армій Південно-Західного фронту про статус першого українського військового з'єднання завершилися провалом [18, с. 165–167]. Російські генерали не дали дозволу на формування полку. Клуб імені П. Полуботка засуджували усі – від офіційних осіб, які представляли Тимчасовий уряд, до газет російських соціалістичних партій. Не оминули покритикувати дії М. Міхновського на засіданні УЦР, де В. Винниченко засудив формування полку і висловив надію, що «це явище цілком часове» [2, с. 135]. Остерігаючись загального обурення українців у військах, командуючий Південно-Західним фронтом генерал О. Брусилов погодився на формування полку з умовою, що основна

його частина відбуде на фронт, а в тилу залишаться лише 500 бійців. На подібних позиціях стояла і соціалістична більшість УЦР, яка врешті-решт також погодилася на формування українського полку з обов'язковою його відправкою на фронт [2, с. 135-136]. Полк складався з 16 сотень і налічував понад 3 тис. солдатів і офіцерів. Він відмовився відправлятися на фронт, чекаючи скликання 1-го Всеукраїнського військового з'їзду.

На початку травня 1917 р. в Києві відбувся Військовий з'їзд, на якому були присутні 700 представників від військових фронтових і тилових частин армії і флоту. Ці делегати мали мандати від 1580702 українців в російській армії. Це приблизно половина всіх українців, які перебували на фронті і в тилу. Президія з'їзду складалася з шести чоловік: ініціатора українізації військ М. Міхновського, делегата Західного фронту С. Петлюри, представника Виконавчого Комітету Центральної Ради В. Винниченка, моряка Чорноморського флоту Письменного, командира богданівського полку Ю. Капкана [15, с. 69].

Повернувшись до своїх частин, делегати з'їзду розгорнули активну роботу по реалізації його рішень. Через деякий час з'явилися нові українські полки: ім. Гонти в Умані, ім. Сагайдачного у Житомирі, ім. П. Полуботка в Ростові-на-Дону, ім. гетьмана Мазепи у Саратові, Український Запорозький полк у Москві [15, с. 71].

У рішеннях 1-го Всеукраїнського військового з'їзду було зазначено, що через місяць, на початку червня, у Києві мав відбутися 2-й з'їзд. Проте військовий міністр Тимчасового уряду О. Керенський заборонив його скликання. Заборона уряду була зігнорована українськими солдатами і офіцерами. На з'їзд прибуло 2500 делегатів, які представляли понад 1,7 млн чол. Багато учасників вимагали проголошення самостійності України [2, с. 200–202], проте представники соціалістичних поглядів Української Центральної Ради доклали чимало зусиль, щоб резолюція не містила закликів до незалежності: «Пропонувати своєму найвищому представницькому органу – Українській Центральній Раді в сій

справі до Уряду більше не звертатися й негайно приступити до твердої організації краю в згоді з національними меншостями...» [2, с. 201-202].

Необхідно зазначити, що прагнення до самостійності наштовхувалося на опір УПСР і УСДРП, які контролювали діяльність Ради. Під час виступу на 2-му Всеукраїнському військовому з'їзді В. Винниченко різко заявив, що питання про самостійність України не можна буде ставити, принаймні, найближчі 50 років [4, № 113, с. 1].

Незважаючи на неприховану ворожість лібералів і соціалістів у червні 1917 р. близьке оточення М. Міхновського розпочало формування нового українського козачого полку. Основою його стали військові, які прибули з Чернігова, Пензи та інших місць і на київському розподільному пункті очікували відправки на фронт. Під впливом агітаційної роботи членів Клубу ім. Полуботка вони оголосили себе окремим військовим з'єднанням і заявили, що не виступлять на фронт доти, поки їх не визнають «Другим Українським ім. гетьмана Полуботка Козачим полком». Не піддалися солдати на заклики В. Винниченка, який відвідав полк і від імені Українського Військового Генерального Комітету просив повернутися їх до тих військових частих, до яких вони приписані, і у їх складі відбути на фронт. Але полуботківці проігнорували умовляння Винниченка та його накази інтендантським службам не видавати обмундирування, провіанту і зброї, таким чином заставити їх капітулювати.

Самостійники відкрито закликали до непокори УЦР, аргументуючи своє рішення: «бо тут наш фронт, тут слід захищати свободу України» [4, № 11-12, с. 4]. 3 липня 1917 р. Центральна Рада опублікувала II Універсал, де питання автономії України відкладалося на невизначений період. Саме в цей час, коли конфлікт з Тимчасовим урядом досяг свого апогею, полуботківці, впевнившись у його безсиллі, під впливом офіцерів-самостійників вирішили змусити Українську Центральну Раду проголосити самостійність, відмовиться від її «автономізму» і «федералізму» і перейти на позиції самостійництва.

Проти ночі 4 липня вибухнуло повстання самостійників, які проголосили: «Ми, українці – козаки не хочемо мати свободи лише на папері, або пів-свободи. По проголошенні 1-го Універсалу – 2-го Універсалу ми не визнаємо! – ми приступаємо до заведення порядку на Україні…Визнаємо Центральну Раду за свій найвищий уряд, ми поки що виганяємо зрадників з України без її відома. Коли все опануємо силою, тоді цілком підпорядкуємося Центральній Раді. Тоді вона порядкуватиме у Києві і по всій Україні як у власній хаті. Тепер же, коли починається повстання, ми виставляємо 6 своїх людей, котрі мусять усім керувати» [15, с. 89].

Чіткий план виступу передбачав узгоджені дії двох українських полків – «Першого Українського полку ім. Б. Хмельницького» і «Другого Українського полку ім. П. Полуботка». Однак командир першого полку Ю. Капкан, який спочатку погодився підтримати виступи, видав плани В. Винниченку та С. Петлюрі, а потім спробував силами чотирьох рот богданівців роззброїти повстанців [9, с. 336]. Проте самостійники без особливих перешкод вступили в Київ, зайняли Печерську фортецю, арсенал, заарештували начальника міліції, російського коменданта міста, роззброїли юнкерів, розігнали запасний батальйон [3, с. 7]. Таким чином, полуботківці фактично взяли під повний контроль місто. Під жовто-блакитними знаменами вирушили до приміщення Української Центральної Ради в надії на підтримку з її сторони. Однак цього так і не відбулось. УЦР за допомогою богданівського полку роззброїли повстанців, які були деморалізовані і не відважилися на протидію владі.

Військова прокуратура розпочала слідство, яке продовжувалося аж до Жовтневого перевороту. Одним з головних документів слідства був план повстання, переданий Головою УЦР М.С. Грушевським Тимчасовому Уряду [19, арк. 15-16].

Незважаючи на те, що прямих доказів участі М. Міхновського у повстанні не було, він був заарештований,

під охороною військової жандармерії відправлений на Румунський фронт для продовження служби. На фронті або у в'язницях опинилися й інші самостійники. Це був важкий удар по формуванню української армії, що в кінцевому результаті вплинуло на національно-визвольну боротьбу українського народу.

Отже, М. Міхновський розгорнув активну діяльність у сфері військового будівництва, він стояв біля витоків Українського Військового Організаційного Комітету, організував Клуб ім. П. Полуботка, брав участь в організації і роботі з'їздів, віч, маніфестацій для пропаганди самостійницьких ідей і згуртування навколо них української еліти, різних політичних сил і широких кіл громадськості. Однак діяльність М. Міхновського не знайшла підтримки серед керівництва Центральної Ради, для якого був неприйнятним його радикалізм у вирішенні національного питання.

І сьогодні багато ідей М. Міхновського, висловлені на початку XX ст., не втратили актуальності й втілилися в реаліях незалежної України, зафіксовані в її Конституції. Декотрі потребують критичного переосмислення. Національна ідея – духовний стрижень в інтелектуальному поступі української нації. Тому одним із головних завдань України на сучасному етапі є консолідація народу навколо національної ідеї, його трансформації в політично організоване громадянське суспільство: «Жоден народ світу не добився ні державності, ні високого рівня науково-технічного, економічного, соціального чи іншого розвитку без прогресивної національної ідеї, без духовного відродження нації» [5, с. 42].

1. *Андрієвський В.* Микола Міхновський: (нарис суспільно-політичної біографії) / В. Андрієвський. – Мюнхен, 1950. – 49 с.
2. *Винниченко В.* Відродження нації / В. Винниченко. – Київ-Відень, 1920. – Ч. І. – 348 с.
3. Вісник Українського Військового Генерального Комітету. – 1917. – № 18. – С. 7.

4. Вісті з Української Центральної Ради. – 1917.
5. *Вовканич С.* Інформація, інтелект, нація / С. Вовканич. – Львів: Євросвіт,1999. – 416 с.
6. *Голубко В.* Армія Української Народної Республіки. 1917–1918 / В. Голубко. – Львів, 1997. – 288 с.
7. *Горєлов М.Є.* Передвісники незалежної України: історичні розвідки / М.Є. Горєлов. – К.: Рада, 1996. – 156 с.
8. *Дмитрів І.* Микола Міхновський – основоположник українського націоналістичного політичного руху / І. Дмитрів. – Лондон, б/р. – 16 с.
9. *Дорошенко Д.* Історія України, 1917–1923. В 2-х т.: Документально-наукове видання / Д. Дорошенко. – Ужгород, 1930. – Т. 1. – 437 с.
10. *Євтимович В.* Військо йде: Уривки зі спогадів про березень 1917 р. в Києві. – Львів, 1937. – 123 с.
11. Історія Українського Війська. – Львів: Видання Івана Тиктора, 1936 р. – Ч. 2. – 568 с.
12. Киевская мысль. – 1917. – 12 апреля.
13. Киевская мысль. – 1917. – 6 мая.
14. *Курас І., Турченко Ф., Геращенко Т.* М.І. Міхновський: постать на тлі епохи / І. Курас, Ф. Турченко, Т. Геращенко // УІЖ. – 1992. – № 9–11.
15. *Мірчук П.* Микола Міхновський – апостол укр. Державності / П. Мірчук. – Філадельфія, 1960. – 136 с.
16. *Міхновський М.* Відношення до війни. Промова виголошена на першому Українському військовому з'їзді у Києві 6 травня 1917 р. / М. Міхновський. – К., 1917. – 8 с.
17. *Савченко Г.* Діяльність Організаційного Українського Військового Комітету по створенню національних військових формувань у 1917 році / Г. Савченко // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка: Історія. – 2001. – Вип. 57. – С. 30–33.
18. *Турченко Ф.* Микола Міхновський: життя і слово / Ф. Турченко. – К., 2006. – 318 с.
19. Центральний державний історичний архів України, ф. 337, оп. 1, спр. 6065.
20. *Шемет С.* Микола Міхновський (Посмертна згадка) / С. Шемет // Хліборобська Україна. – Кн. V. – Мюнхен,1925. – С. 3–30.

Надійшла 07.02.2017 р.

Рецензент: *М.Р. Литвин*, доктор історичних наук, професор, директор Інституту українознавства НАНУ імені Івана Крип'якевича, м. Львів.

Выздрык В.С., Пехив В.Б.

РОЛЬ НИКОЛАЯ МИХНОВСКОГО В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ РЕГУЛЯРНОЙ АРМИИ В ПЕРИОД ЦЕНТРАЛЬНОЙ РАДЫ

В статье исследуются предпосылки создания и организации украинской национальной армии в период Центральной Рады и проанализировано непосредственное участие Николая Михновского в этом процессе. Рассмотрены факторы, которые повлияли на политические разногласия между руководством Центральной Рады и «самостийниками».

Ключевые слова: украинская армия, Центральный Совет, военный съезд, самостийники, национально-освободительное движение.

Vyzdryk V., Pehiv V.

ROLE OF NICHOLAS MIKHNOVSKY IN FORMING NATIONAL REGULAR ARMY IN THE PERIOD OF THE CENTRAL RADA

The article researches the preconditions for the creation and organization of Ukrainian national army during the Central Rada and analyzed directly involved Nicholas Mikhnovsky in the process. Factors that influenced the political differences between the leaders of the Central Rada and the «independentist».

Keywords: Ukrainian army, Central Rada, military rally, independentist, national-liberation movement.